

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

*The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and
Education Research*

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 863-874.
Geliş Tarihi-Received: 07.02.2024
Kabul Tarihi-Accepted: 26.02.2024
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1433525

19. Yüzyıl Sonlarıyla 20. Yüzyıl Başlarında Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin Gelir ve Giderleri

*The Income and Expenses of Ra'su'l Ayn Farm Between in the End of the 19th and
the Beginning of the 20th Centuries*

Mehmet Nuri ŞANDA*

Öz

Bu çalışmada Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nde üretim ve barınma amacıyla inşa edilmiş olan binaların sayıları ve mahiyetleri, çiftliğin aylık ve yıllık gelirleri, 19. yüzyılın son çeyreğinde çiftliğin hasılatı, Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'ndeki değirmen ve bostanlarının hasılatı, çiftliğin aylık ve yıllık giderleri, çiftlikte çalışan memurlara ödenen maaşlar ve çiftliğin gelirlerinin eğitim kurumlarına harcanması hakkında bilgiler verilmektedir.

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden "tarihsel araştırma yöntemi" ve "doküman-içerik analizi" tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemde, araştırmanın sorunsalını oluşturan problemlere güvenilir çözümler sunmak için somut belgeler toplanır, toplanan bu belgeler çözümlendikten sonra yorumlanarak araştırmaya dâhil edilir. Yukarıda belirtilen başlıklar açıklanırken de ilk başvuru kaynakları birinci elden kaynaklar olan Osmanlı arşiv belgeleri olmuştur. Arşiv belgelerinde yazılan bilgi ve veriler transkripsiyon edildikten sonra içeriğine göre sınıflandırılmış ve yorumlanarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili literatür araştırması yapılmış olup Ra'sü'l-Ayn tarihi hakkında bilgi içeren araştırma ve inceleme eserlerden de faydalanılmıştır.

Yapılan literatür taramasında Ra'sü'l-Ayn tarihi hakkında bazı tez ve kitap çalışmalarına rastlanmışsa da 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin gelir ve giderlerine yönelik herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın alanda bir boşluğu doldurması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, iktisat, Ra'sü'l-Ayn (Resulayn), Ceylanpınar, çiftlik.

Abstract

The number and importance of the buildings built as production and shelters in Ra'su'l-Ayn Farm, the monthly and annual income of the farm, the receipts of the farm in the last quarter of the 19th century, the mill and the farm in Ra'su'l-Ayn Farm, the revenues of the orchards, the monthly and annual expenses of the farm, the salaries paid to the workers on the farm and the spending of the farm's income on educational institutions have been mentioned in this study.

In the research, "historical research method" and "document-content analysis" technique, which are of qualitative research methods, has been used. In this method, concrete documents are collected in order to provide reliable solutions to the problems that constitute the

* Dr., Araştırmacı Akademisyen, e-posta: mns2133@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3800-6996.

problematic of the research, these collected documents are interpreted and included in the research after they are analyzed. While explaining the mentioned titles above, the first referenced sources were Ottoman archival documents, which are primary sources. After the information and data written in the archive documents were transcribed, they were classified according to their content and included in the research by interpretation. In addition, literature research was conducted on the subject and research and examination studies containing information about Ra'su'l-Ayn Farm were also used.

Although some thesis and book studies on the history of Ra'su'l-Ayn were found in the literature research, it was determined that there was no research on the income and expenses of the Ra'su'l-Ayn Farm between in the end of the 19th and beginning of the 20th centuries. In this context, it is aimed that the research will fill a gap in the field.

Keywords: Ottoman Empire, economics, Ra'su'l-Ayn (Resulayn), Ceylanpinar, farming.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi temelde tarıma dayalıydı. 19. Yüzyılda halkın yüzde sekseni tarım sektöründe faaliyet yürütüyordu. Halkın bir kısmı kendine ait mülk araziler üzerinde tarım yaparken bir kısmı da mülkiyeti devlete ait olup belli bedeller karşılığında şahıslara kiralanan miri topraklar üzerinde tarım yapıyordu (Temizer, 2022, s. 79-96).

İnalcık'a göre Osmanlı'da "Çiftlik" sözcüğü, "Bir çift öküzle sürülebilecek toprak parçası" için kullanılmıştır. "Çift" tabiri, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde tımar sistemi içerisinde "bir çiftçi aileye yetecek büyüklükteki toprak parçası" için kullanılırken sonraları büyük zirai işletme ve malikâneler için kullanılmıştır (İnalcık, 1993, s. 313-314). Şahin'e göre miri arazilerde tahrir yapılarak toprak, bir çiftçi ailesinin işleyebileceği büyüklükteki parçalara ayrılmış, bu parçalara da "çift" veya "çiftlik" adı verilmiştir (Şahin, 2012, s. 435-461). Barkan'a göre Osmanlı'da çiftlik kavramı, toprağın büyüklüğüne, hukuki durumuna, zirai işletmenin önem ve şekline göre ziraat, maliye ve hukuki işlerde kullanılan bir terimdir (Barkan, 1992, s. 392). Bu tanımlamalar doğrultusunda, toprağın reaya tarafından kullanılmasında devlet tarafından kabul edilen temel birim "çift" olup, çift (çiftlik), ziraat yapılan yer anlamında ve genellikle bir çift öküzün işleyebileceği arazi olarak tanımlanabilir (Çağatay, 1947, s. 497-498).

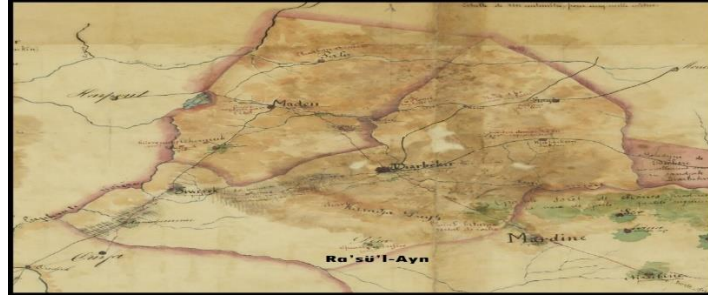
Osmanlı'da topraklar, 1858 Arazi Kanunnamesine kadar mülk ve miri olmak üzere iki bölümden oluşuyordu (Albayrak, 1973, s. 55-57). 1858'deki bu kanunnameyle topraklar miri, mülk, vakıf, metruk ve mevat şeklinde bölümlere ayrılmıştır (Çeker, 1985, s. 13). Miri topraklar vergi gelirlerine, büyüklüğüne, devlet memurlarının hizmet ve rütbelerine göre mukataa, paşmaklık, yurtluk, ocaklık, tımar, zeamet ve has gibi bölümlere ayrılmıştır (Üçok, 1944, s. 529-530; Cin, 1992, s. 10). Kişiler bu toprakları kendileri ekip biçebilecekleri gibi belli bir bedel karşılığında başkasına da kiraya verebilirdi. Bu topraklar başkasına satılamaz, vakıf ve hibe edilemezdi (Barkan, 1980, s. 302-303). Osmanlı Devleti'nde toprakların yaklaşık %87'si miri bir nitelik taşıyordu (Küçükcalay, 1999, s. 54). Mülk topraklar ise müslümanlara ait olan "Öşri Topraklar" ve gayrimüslimlere ait olan "Haraci Topraklar" şeklinde ikiye ayrılmıştır. Vakıf toprakları, gelirleri hayır kurumlarına aktarılan topraklardır. Mevat topraklar, tarıma elverişli olmayan çorak topraklardır. Metruk topraklar ise kimsenin özel mülkü olmaksızın kamunun ve belirli bir bölge halkının doğrudan doğruya ve serbestçe yararlanması için ayrılan topraklardır (Günay, 2004, s. 415-416).

Osmanlı Devleti, 17. Yüzyılda duraklamaya başlamıştır. Bu duraklamanın etkisiyle ekonomik, idari ve askeri alanlar başta olmak üzere birçok alanda bozulmalar meydana gelmiştir. Ekonomik yönde meydana gelen bozulmaların önüne geçmek ve oluşan bütçe açıklarını kapatmak amacıyla idareciler çeşitli uygulamalara başvurmuştur. Bu

uygulamalardan biri de “İltizam” sistemidir (Çiftçioğlu, 2017, s. 109). İltizam, terim olarak “özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması” demektir. Bu işi yapan kişiye “Mültezim” denir (Genç, 2000, s. 154-158). İltizam usulünde topraklar genellikle mültezime üç yılına verilmiştir. Bu süre bazı ihalelerde dokuz veya on iki yıla kadar da çıkmıştır (Baş, 2020, s. 1016). Ra’sü’l-Ayn Çiftliği’nin de gelirleri ihale usulü ile mültezimlere belli şartlar dahilinde verilmiştir. 1856 yılında çiftliğin mültezimi Habib-i Necar adında bir şahıstır (BOA, HH. d..., nr. 15070, s. 5). Devlet yetkilileri, mültezime verilen mukataanın kullanım süresinin uzaması durumunda mültezimlerin vergi kaynağı olan köylüye karşı daha dikkatli davranacağını düşünerek “Malikâne” sistemine geçmiştir (Pamuk, 1993, s. 129). Malikâne sisteminde mukataalar, mültezime “Kayd-ı hayat” şartıyla verilmiştir (Genç, 1975. s. 249; Batmaz, 1996, s. 41). Rasulayn Çiftliği, malikâne sistemiyle İskender ve Maron Nemurun adlı mültezimlere belli bir bedel karşılığında verilmiştir (Şanda, 2021, s. 363-82).

1. Ra’sü’l-Ayn Çiftliği ve Konumu

Anadolu’nun güneydoğusunda yer alan Ra’sü’l-Ayn, 1516 yılında Memlûklerle yapılan Mercidabık Savaşı sonrasında Osmanlı egemenliğine girmiştir (Bozkurt, 2017, s. 44). Ra’sü’l-Ayn kazasının kuzeyinde Diyarbakır, güneyinde Deyr-i Zor, güneybatısında Rakka, kuzeybatısında Siverek ile Urfa, batısında Harran, Suruç ve Birecik kazaları ile kuzeydoğusunda Mardin yer almaktadır (BOA, HRT, 408). Ra’sü’l-Ayn¹, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Şam (BOA, A.DVNS.MHM.d..., nr. 52, s.825), Ruha (BOA, A.{DFE.d..., nr. 649), Diyarbakır (BOA, İ.DH., 571/39760), Şehr-i Zor (BOA, MF.MKT., 90/72) ve Beyrut’tan (BOA, ML.EEM, 92/21) idare edilmiştir.

Harita 1: Ra’sü’l-Ayn ve Çevresini Gösteren Harita

Kaynak: BOA, HRT.h., 1542, 01 Zilhicce 1303 (31 Ağustos 1886).

Ra’sü’l-Ayn kazası, verimli ve geniş topraklara sahip bir coğrafya üzerinde yer almaktadır. Bu özelliğinden dolayı toprakları üzerinde aynı adı taşıyan büyük bir çiftlik kurulmuştur. Bu çiftlikte çeşitli tarım ve hayvancılık faaliyetleri yapılmış, yapılan bu faaliyetler neticesinde önemli gelirler elde edilmiştir. Elde edilen gelirlerin bir kısmı çiftliğe ve yöre halkının ihtiyaçlarına harcanırken büyük bir kısmı da devlet hazinesine aktarılmıştır.

Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde Ra’sü’l-Ayn Çiftliği’nin gelir ve giderlerinin düzenli ve ayrıntılı bir şekilde sınıflandırılarak kayıt altına alındığı görülmektedir. Belgelerde çiftliğin hangi şartlarla mültezimlere verildiği, mültezimlerin isimleri, çiftlikteki gelir kalemleri, aylık ve yıllık gelir miktarları, değirmen ve bostan hasılatlarıyla farklı gider kalemleri hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür.

¹ 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile yeni kurulan Türk Devleti arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Ra’sü’l-Ayn merkezinin bir kısmı Suriye topraklarında bir kısmı ise Türkiye topraklarında kalmıştır. Ra’sü’l-Ayn’ın Türkiye tarafında kalan kısmına Urfa valiliğinin talebi doğrultusunda 1946 yılında Cumhurbaşkanı, Başbakan ve ilgili bakanın onayıyla “Ceylanpınar” adı verilmiştir. Böylece Ra’sü’l-Ayn Çiftliği’nin adı Ceylanpınar Çiftliği’ne dönüşmüştür. Daha fazla bilgi için bkz. Şanda, 2021, s. 363-382.

2. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin Gelirleri

Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin gelirleri arasında emlak ve arazi vergisi, emlak ve akar bedeli, otlak bedeli, mukataa gelirleri ve muhtelif kira gelirleri bulunmaktadır. Çiftliğin 1909 yılının mart ayı gelir cetveli Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. 1909 Yılı Mart Ayı Gelir Tablosu

Gelirin İçeriği	Mart Ayı Tahsilat Toplamı		1909 Yılı Toplam Geliri ²	
	Santim ³	Kuruş	Santim	Kuruş
Emlak ve Arazi vergisi	-	-	-	48
Emlak ve Akar kira bedeli	-	1.150	-	97.934
İcraat-ı Muhtelif (Muhtelif Kiralar)	50	6.133	50	203.883
Kârları	50	107	50	107
Asıl Gelirin Toplamı	-	7.391	-	301.973
Memurat Mukataa	50	37	50	137
İtaat Mukataattan Tahsilat	50	386	-	-
Muamelatı Mukataanın Toplamı	-	424	50	137
Genel Toplam	-	7.815	-	302.110

Kaynak: BOA, HH. d..., nr. 2618, s.53.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 1909 yılının gelir tablosunda en fazla gelir 203.883 kuruş 50 santimle icraat-ı muhtelif adı verilen muhtelif kira gelirlerinden elde edildiği en az gelirin ise 48 kuruşla emlak ve arazi vergilerinden elde edildiği görülmektedir. Belirtilen yılda memur mukataalarından ve diğer mukataalardan alınan gelirlerle çiftliğin gelirinin yıllık toplamı 302.110 kuruştur.

1909 yılında Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin aylık ve yıllık gelir miktarlarını gösteren bilgiler Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. 1909 Yılında Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin Aylık ve Yıllık Gelir Miktarları

Aylar	Aylık Gelir Miktarı		Yıllık Genel Toplam ⁴	
	Santim	Kuruş	Santim	Kuruş
Mart	50	1.328	50	302.110
Nisan	50	1.618	875	303.788
Mayıs	875	24.661	875	321.529
Haziran	-	50.812	375	325.285
Temmuz	625	3.597	25	325.021
Ağustos	25	42.967	50	332.458
Eylül	25	14.912	75	334.428
Teşrinievvel	-	17.409	-	364.115
Teşrinisani	50	39.712	25	65.448 ⁵
Kânunuevvel	-	2.531	87,5	25.011
Kânunusani	25	3.677	125	21.265 ⁶
Şubat	75	17.255	50	18.968

Kaynak: BOA., HH. d..., nr. 2618, s.53-77.

² Toplam meblağ 1909 yılının mart ayı itibarıyla. Sonraki aylarda bu meblağın arttığı düşünülmektedir.

³ Osmanlı para biriminde göre 100 santim 1 kuruşa tekabül etmektedir.

⁴ 1909 yılında belirtilen ay itibarıyla toplanmış olan yıllık genel toplam geliri göstermektedir.

⁵ Belgedeki bilgiler doğrultusunda belirtilen meblağa ek olarak 6 Teşrinisani 325 tarihinde 20.000 kuruş, 25 Teşrinisani 325 tarihinde de 15.000 kuruş gelir elde edilmiştir.

⁶ Belgedeki bilgiler doğrultusunda belirtilen meblağa ek olarak 6 Kânunuevvel 325 tarihinde 10.000 kuruş gelir elde edilmiştir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde çiftliğin 1909 yılı gelir tablosunda en yüksek yıllık gelirin 364.115 kuruşla teşrinievvel ayında elde edildiği ve en düşük yıllık gelirin ise 18.968 kuruşla şubat ayında elde edildiği görülmektedir (BOA, HH. d..., nr. 2618, s.53-77). Aylık gelirler incelendiğinde en yüksek aylık gelirin 50.812 kuruşla haziran ayında, en düşük aylık gelirin ise 1.328,50 kuruşla mart ayında elde edildiği görülmektedir.

2.1. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin Hasılatı

Emanet ve iltizam usullerinin uygulandığı Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin gelirleri peşin veya taksitler halinde padişah hazinesine aktarılırdı. 2 Ağustos 1882 tarihli arşiv belgesinde padişaha ait arazi ve çiftlik gelirlerinin diğer genel gelirlerle karıştırılmayarak hazineye aktarılması istenmiştir. Bu emir doğrultusunda Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin 1882 senesi şubat ayı taksiti olarak 753 Osmanlı lirası padişah hazinesine aktarılmıştır (BOA, Y.PRK.HH., 9/65).

Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin 1884 yılı ekim ve şubat ayları arasındaki iltizam taksitinden 514 lira tahsil edilerek padişah hazinesine aktarılmıştır (BOA., Y.PRK.HH., 14/6, s. 1). Yine Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin 1884 yılı şubat taksitinden 153 lira ve Bisan Çiftliği'nin 1885 yılının hasılatından 1.973 kuruş padişah hazinesine aktarılmıştır. Ayrıca adı geçen çiftliklerin hasılatlarından 50 lira 44 kuruş ve genel toplamda 2.176 lira 44 kuruş padişah hazinesine aktarılmıştır (BOA., Y.PRK.HH., 14/65, s. 1).

30 Ocak ile 12 Mart 1884 tarihleri arasında padişaha ait mülklerin gelir ve giderleri nitelik ve nicelik olarak hazine defterine kaydedilmiştir (BOA., Y.PRK.HH., 13/15, s. 1). Bu hazine defterinde padişaha ait mülkler içinde yer alan Ra'sü'l-Ayn ile Bisan çiftliklerinin hasılatlarından 104.218 kuruş hazineye aktarılmıştır (BOA., Y.PRK.HH., 13/15, s. 3). 1884 yılında Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin de içinde bulunduğu Suriye topraklarındaki araziye şahane hasılatı 343.652 kuruş ve Halep vilayetine bağlı Cebel Ays Çiftliği'nin hasılatı olan 210.790 kuruş padişah hazinesine aktarılmıştır (BOA., Y.PRK.HH.13/15/ s.1).

Yine 18 Nisan 1909'da Beyrut vilayetine bağlı olan Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'ne dâhil Harabü'l-Civani ve Harabü'l-Berrani adlarıyla bilinen 183 dönümlük bostan arazisinin açık artırma yoluyla parça parça iltizama verilmesi istenmiştir. Bu müzayede de elde edilen gelirlerin %20'sinin hayır işlerine aktarılması geri kalan %80'lik kısmın da israf edilmeden padişah hazinesine aktarılması istenmiştir (BOA, Y.MTV., 313/169).

2.2. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin Değirmen ve Bostanlarının Hasılatı

Padişaha ait has gelirleri içinde değirmen ve bostan gelirleri de yer almaktadır. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'ndeki değirmen ve bostan gelirleri Hazine-i Hassa-i Şahane'ye⁷ diğer has gelirleriyle birlikte gönderilmiştir. 2 Ağustos 1882 tarihli belgede hazineye gönderilen bu has gelirlerinin diğer gelir ve masraflarla karıştırılmaması istenmiştir (BOA., Y.PRK.HH., 9/65). Padişah mülklerinden olup Suriye'de bulunan Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin değirmen ve bostanlarının 1881 senesi kira bedeli ve hasılatından 25.800 Osmanlı lirası ve 3.200 kuruş hazineye aktarılmıştır (BOA., Y.PRK.HH., 8/15). Çiftlik topraklarında hayvanlarını otlatanlardan "Otlak Bedeli" adında bir miktar vergi talep edilmiştir. Bu doğrultuda 1909 yılında Biric-el Kabile köyüne mensup Muhammet'ten otlak bedeli olarak 10 kuruş tahsil edilmiştir (BOA., HH. d... nr. 2618, s.20).

⁷ Doğrudan doğruya padişahın özel gelir ve giderlerinin kayıt altına alındığı hazinedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Terzi, 1998, s. 137-141).

2.3. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'ndeki Binalar

Geniş bir alana yayılmış olan Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nde farklı amaçlar doğrultusunda birçok bina inşa edilmiştir. Bu binaların bir kısmı barınma ihtiyacını karşılama amacıyla kullanılırken bir kısmı da gelir elde etmek ve çiftlik faaliyetleri doğrultusunda kullanılmıştır. 1855 yılında Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin güney kısmında 10 oda 5 divan, ipek terbiyesi için 1 bina, 5 ahır bulunmaktaydı. Çiftliğin batı kısmında 1 ahır ve Reşidiye adlı mahalde 3 oda, Huta Bahçesi'nde 2 oda, Şakure Bahçesi'nde 3 oda, Maşuk Bahçesi'nde 3 oda bulunmaktaydı. İfade edilen bu binaların dışında Ra'sü'l-Ayn'daki Hamam mahallesinde biri 86 arşınlık⁸ ikisi 80 arşınlık 3 suyolu, Havuz Hamamı mahallesinde 20 arşınlık bir suyolu, Çenberi Havuzu mahallinde 48 arşınlık bir suyolu, Devran Bahçesi içinde 2 adet taştan yapılmış ipek tezgâhı⁹ vardı. Sur haricinde bulunan bir handa 5 ahşap dükkân ve bu dükkânların üstünde 5 oda, 1 ahşap ahır, 1 mutfak ile mültezime teslim edilen 5 sağlam 2 harap değirmen, 1 mağara, 2 küçük ev, 2 öküz ahır, 1 dükkân, 1 koyun ahır ve 1 fırın bulunmaktaydı. Ayrıca mültezime teslim edilen 9 su havuzu da bulunmaktaydı. Bu havuzlar 1 esarı kebir, 1 sire, 2 havz-u saka, 1 senaviye, 1 sagir, 2 hamam ve 1 hisin havuzudur (BOA., HH. d..., nr. 15070, s. 4).

Çiftlik arazisi üzerinde bulunan ve yukarıda adlarıyla sayıları belirtilen mahalle ve binalardan da anlaşılacağı üzere çiftlik arazisi üzerinde ciddi anlamda tarım ve hayvancılık faaliyeti yürütülmektedir. Ayrıca çiftlik işleriyle ilgilenen işçi ve memurların barınmaları ve ihtiyaçlarını gidermeleri amacıyla da han, fırın, dükkân ve havuz gibi bazı tesisler inşa edilmiştir.

3. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin Giderleri

Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin giderleri arasında çiftlikte çalışan memurlara ödenen maaşlar, çiftlikteki bina ve lojmanların inşaat giderleri, bahçe ve tarlalarda çalışan işçilere ödenen harcırah ve yevmiyeler, ziraat masrafları ve muhtelif giderler bulunmaktaydı.

3.1. Memurlara Ödenen Maaşlar

Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nde yürütülen faaliyetlerin düzenli bir şekilde takip edilmesi amacıyla çeşitli memurlar görevlendirilmiştir. Bunlar çiftlik müdürü, çiftlik kâtibi, kolcu ve odacı gibi memurlardan oluşuyordu. Bu memurlara mültezim tarafından her ay belli bir miktar maaş ödenmiştir. Memur maaşları, rütbe ve yaptıkları görevlere göre değişiklik göstermiştir. Mart 1909 tarihinde çiftlikte görev yapan memurlara verilen maaş miktarları Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Mart 1909'da Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nde Görev Yapan Memurlara Ödenen Maaşlar

Memurlar	Yekûn (kuruş)
Müdür Sadetlü Corci Efendi'nin Maaşı	2.000
Katib Halid Efendi	750
Kolcu Ahmet Ağa	350
Kolcu Çerkes Ahmed Ağa	300
Kolcu Osman Ağa	300
Odacı Abdullah	150
Toplam	3.850

Kaynak: BOA., HH. d..., nr. 2618, s.27.

⁸ Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk birimidir. Bir İstanbul arşını 68,579 santimetredir. (Bkz. Erkal, 1991), s. 411-413).

⁹ Bu tezgâhların bulunduğu han yıllık 3.000 kuruş karşılığında kiraya verilmiştir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde çiftlikte çalışan memurlar arasında en fazla maaşı 2.000 kuruşla çiftlik müdürü Corci Efendi'nin aldığı görülmektedir. Çiftlikte müdüre yardımcı olması amacıyla bir kâtip, üç kolcu ve bir odacı da görevlendirilmiştir. Bu kişilere 1909 yılının mart ayında ödenen maaşın toplamı 3.850 kuruştur.

Çiftlik müdürü Corci Efendi'den sonra çiftliği idare eden memur Yusuf Efendi'ye aylık 1250 kuruş maaş bağlanmıştır (BOA., HH. d... nr. 2618, s.35). Çiftliğin giderleri sadece memur maaşları olmayıp ayrıca birçok farklı gider türü de bulunmaktadır. Bu giderler arasında inşaat giderleri, işçi harcırah ve yevmiyeleri, ziraat masrafları ve muhtelif giderler de vardır. Çiftliğin 1909 yılına ait aylık giderlerini gösteren bilgiler Tablo 4'te ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 4. 1909 Yılı Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin Aylık Giderleri

Aylar	Kuruş
Mart	19.673
Nisan (1-14 Nisan arası)	6.173
Nisan (14 Nisan ve nisan sonu)	12.046
Mayıs	26.684
Haziran	69.934
Temmuz	71.316
Ağustos	43.948
Eylül	17.571
Teşrinievvel	30.000
Teşrinisani	7.850
Kânunuevvel	7.413
Kânunusani	9.278
Şubat	7.857
Genel Toplam	329.743

Kaynak: BOA., HH. d..., nr. 2618, s. 53-77.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde en fazla giderin 71.316 kuruşla temmuz ayında gerçekleştiği ve en az giderin de kânunuevvel ayında 7.413 kuruşla gerçekleştiği görülmektedir. Çiftlik giderlerinin temmuz ayında artmasının nedenlerinden bir de çiftlikte üretilen mahsulün yaz mevsiminde hasadı için çiftliğe fazladan işçi alınmasıdır. Belirtilen 1909 yılında çiftlik giderlerinin toplamı 329.743 kuruştur.

Çiftlik gelirlerinden elde edilen meblağın belli bir miktarı çiftliğin bağlı bulunduğu Hazine-i Hassa'ya gönderilmekteydi. Gönderilen bu meblağlar düzenli bir şekilde kayıt altına alınmıştır. 1909 yılında Hazine-i Hassa'ya gönderilen aylık meblağlar Tablo-5'te verilmektedir.

Tablo 5. 1909 yılında Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nden Hazine-i Hassa'ya gönderilen meblağlar.

Aylar	Gönderilen Meblağ (Kuruş)
Mart	10.000
Nisan (1-14 Nisan arası)	0
Nisan (14 Nisan ve nisan sonu)	0
Mayıs	0
Haziran	0
Temmuz	64.000
Ağustos	99.000
Eylül	99.000
Teşrinievvel	99.000
Teşrinisani	35.000

Kânunuevvel	0
Kânunusani	10.000
Şubat	0
Genel Toplam	416.000

Kaynak: BOA., HH. d..., nr. 2618, s. 53-77.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 1909 yılında Hazine-i Hassa Nezaretî'ne gönderilen meblağın toplamı 416.000 kuruştur. Hazine-i Hassa'ya gönderilen meblağın mahsulün toplandığı yaz aylarında arttığı görülmektedir.

3.2. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin Gelirlerinin Eğitim Kurumlarına Harcanması

Padişah haslarından olan Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nden elde edilen gelirlerin bir kısmıyla bölgede yaşayan Müslüman ve Gayrimüslimlerin ihtiyaçları karşılanmıştır. Osmanlı yöneticilerinin bölge halkının ihtiyaçlarını karşılarken din ayrımı yapmamıştır. Nitekim 18 Nisan 1909 tarihli arşiv belgesinde Beyrut vilayetine bağlı Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'ne dâhil Harabü'l-Civani ve Harabü'l-Berrani adlarındaki 183 dönümlük bostan arazisinin açık artırma yoluyla parça parça iltizama verilmesi istenmiş ve bu ihalede elde edilen gelirin %20'sinin bölgedeki Müslüman ve Hristiyan okullarına aktarılması istenmiştir (BOA., Y.MTV., 313/169).

Sonuç

Arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nde iltizam usulünün uygulandığını söylemek mümkündür. Osmanlı, uyguladığı iltizam sistemiyle Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nden önemli gelirler elde etmiştir. Elde ettiği gelirlerin bir kısmı araştırmada ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nde bulunan kâtipler, çiftliğin emlak ve arazi vergisini, emlak ve akar bedelini, otlak bedelini, mukataa gelirleri ve muhtelif kira gelirleriyle memur maaşlarını, inşaat giderlerini, işçi harcırahı ve yevmiyelerini, ziraat masrafları ve muhtelif giderlerini aylık olarak kayıt altına almıştır. Örneğin, 9 Nisan 1910 tarihli arşiv belgesinde yukarıda belirtilen kalemlerden 1909 yılının mart ayında 7.815 kuruş gelir elde edilirken, 1909 yılı toplamında 302.110 kuruş gelir elde edilmiştir.

Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nin değirmen ve bostanlarının 1881 senesi kira bedeli ve hasılatından 25.800 Osmanlı lirası ve 3.200 kuruş gelir elde edilmiştir. Çiftlik topraklarında hayvanlarını otlatanlardan "*Otlak Bedeli*" adında bir miktar vergi alınmıştır. Bu doğrultuda 1909 yılında Biric-el Kabile köyüne mensup Muhammet'ten otlak bedeli olarak 10 kuruş tahsil edilmiştir.

Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nde yürütülen faaliyetlerin düzenli bir şekilde takip edilebilmesi amacıyla çiftlikte müdür, kâtip, kolcu ve odacı gibi memurlar görevlendirilmiştir. Bu memurlara yaptıkları hizmet karşılığında aylık belli bir miktar maaş verilmiştir. Örneğin, 1909 yılında Müdür Sadetlü Corci Efendi'ye 2.000, Kâtip Halid Efendi'ye 750, Kolcu Ahmet Ağa'ya 350, Kolcu Çerkes Ahmed Ağa'ya 300, Kolcu Osman Ağa'ya 300 ve Odacı Abdullah'a 150 kuruş maaş ödenmiştir. Çiftliğin giderleri sadece memur maaşları olmayıp ayrıca birçok farklı gider türü de bulunmaktadır. Bu giderler arasında inşaat giderleri, işçi harcırahı ve yevmiyeleri, ziraat masrafları ve muhtelif giderler de yer almaktadır.

Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'nden elde edilen gelirlerin yüzde seksenlik kısmı Hazine-i Hassa-i Şahane'ye aktarılırken geri kalan yüzde yirmilik kısmı çiftliğin masrafları ve bölgede yaşayan Müslüman-Gayrimüslim halkın ihtiyaçları için harcanmıştır. Bu duruma, H. 27 Rebiyülevvel 1327 tarihli arşiv belgesindeki Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'ne dâhil

Harabü'l-Civani ve Harabü'l-Berrani adlarındaki 183 dönümlük bostan arazisinin açık artırma yoluyla parça parça iltizama verilmesi ve bu ihalede elde edilen gelirin yüzde yirmisinin bölgedeki Müslüman ve Hristiyan okullarına aktarılması örnek gösterilebilir.

Kaynakça

Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA):

Bab-ı Asaî Defterhane-i Amire Defterleri: A.{DFE.d., nr. 649.

Handean Defterleri: A.DVNS.MHM.d., nr. 52, s.825.

Haritalar: HRT, 408.

Hazine-i Hassa Defterleri: HH. d. nr. 2618; 15070; 2618; 15070.

İrade Dâhiliye: İ.DH, 571/39760.

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi: MF.MKT., 90/72.

Maliye Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti: ML.EEM., 92/21.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı: Y.MTV, 313/169.

Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa: Y.PRK.HH, 8/15; 13/15; 9/65; 13/15; 13/15; 14/6; 14/65; 9/65.

Tez, Makale ve Kitaplar

Albayrak, S. (1973). *Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi*, İstanbul: Tercüman Yayınları.

Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*. İstanbul: Gözlem Yayınları.

Barkan, Ö. L. (1992). Çiftlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 392)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Baş. Ö. C. (2020). İdare Hukukunda İltizam Usulü ve İltizam Sözleşmeleri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 1006-1046.

Batmaz, E. (1996). İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18 (29), 41.

Bozkurt, A. (2017). *Ra'sü'l-Ayn Tarihi (Ortaçağ Dönemi)*. Doktora Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.

Cihan Temizer, N. (2022). 19. Yüzyılda Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarım Politikalarının Muhasebe Defterleri Üzerinden Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (22), 79-96.

Cin, H. (1992). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Çağatay, N. (1947). Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (V), 497-498.

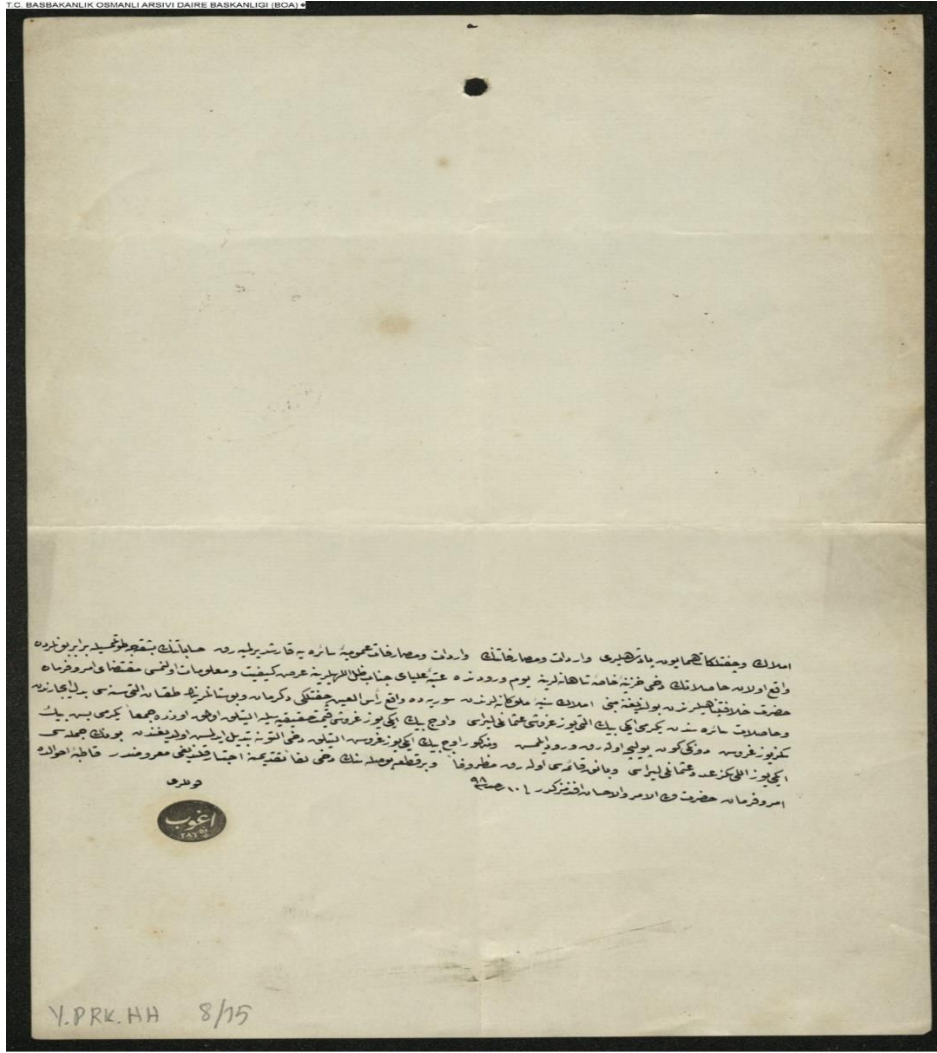
Çeker, O. (1985). *Arazi Kanunnâmesi*, İstanbul: Ebru Yayınları.

Çiftçioğlu, F. (2017). XIX. Yüzyılda Tırhala Sancağında Çiftlikler. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 109.

Erkal, M. (1991). Arşın. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt 3, s. 411-413)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Genç, M. (1975). Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi. *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar*, Ankara: Kitapevi Yayınlar.
- Genç, M. (2000). İltizam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 22, s. 154-158). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günay, H. M. (2004). Metruk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 29, 415-416). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalcık, H. (1993). Çiftlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 313-314). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçükcalay, A. M. (1999). Osmanlı Toprak Sistemi - Miri Rejim. *Osmanlı Ansiklopedisi*. (Cilt 3, s. 54). Ankara: Alfa Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1993). *100 Soruda Osmanlı Türkiye İktisatı Tarihi. (1500-1914)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Şahin, C. (2012). Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (6), 435-461.
- Şanda, M. N. (2021). 20. Yüzyılda Ceylanpınar Çiftliği. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. 7(1), 363-382.
- Terzi, A. (1998). Hazîne-i Hâssa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 17, s. 137-141). İstanbul: TDV Yayınları.
- Üçok, C. (1944). Osmanlı Devlet Teşkilatından Tımarlar, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, I(4), 529-530.

Ek 1. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği Değirmen ve Bostanlarının Hasılatına Dair.

Y.PRK.HH.00008.00015.001

Ek 1: Ra'sü'l-Ayn Çiftliği Değirmen ve Bostanlarının Hasılatına Dair.

Y.PRK.00008.00015.001

Emlak-i hümayundan olup Suriye'de vaki Ra'sü'l-Ayn Çiftliği değirmen ve bostanlarının hasılatının miktarı.

Emlak ve çiftlikat-ı hümayun-u padişahileri varidat ve mesârifâtı umumiye-i saireye karışdırılmayarak hesabâtın başkaca tutulmasıyla beraber bunlarda vaki' olan hasılatın dahi hazine-i hassa-i şahanelerine yevm-i vürûdunda atıye-i alıyayı cenabı zıllullahilerine arz-ı keyfiyet ve malumat olunması muktezayı emru ferman hazreti hilafetpenahilerinden bulunduğu mübni emlak-ı seniye-i mülükanelerinden Suriye'de vâkî' Ra'sü'l-Ayn çiftliği değirmen ve bostanlarının doksan altı senesi bedel icarından ve hasılat-ı sairesinden yirmi iki bin altı yüz guruş Osmanlı lirası ve üç bin iki yüz guruş kıymeti hakikiyesiyle altılık olmak üzere cem'en yirmi beş bin sekiz yüz guruş dünki gün polîçe olarak vürud eylemiş ve mezkûr üç bin iki yüz guruş altılık dahi altuna tebdil edilmiş olduğundan bunun cümlesi iki yüz elli sekiz aded Osmanlı lirası ve bankı kaimesi olarak mazrûfen ve bir kıta pusulanın dahi lefen takdimine ecsar kılındığı ma'ruzdur. Katiyen ahvalde emru ferman hazreti veliyyül-emr ül ihsan efendimizindir.

Kulları
Agob

Fi 10 Receb Sene 98

Ek 2. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'ndeki Memurlara Ödenen Maaşlara Dair.

مصاريف	نوع مصاريف	شهرية		تأديه اوليات		شهرية		تأديه	
		شهرية	تأديه	شهرية	تأديه	شهرية	تأديه	شهرية	تأديه
		شهرية	تأديه	شهرية	تأديه	شهرية	تأديه	شهرية	تأديه
	سالم								
	إيصاله								
	مديرية		2000		2000				2000
	كاتب		750		750		750		0
	كولج		350		350				350
	كولج		300		300				300
	كولج		300		300				300
	كولج		150		150		150		0
	يكن		3750		3750		900		2950

Ek 2. Ra'sü'l-Ayn Çiftliği'ndeki Memurlara Ödenen Maaşlara Dair.

Tahkik Eden Mesarifat						Tâdiye Olunan		Şehr-i Atiye Devr olunan		Nev-i Mesarifat
Şehr-i Sabıkdan Müdevver		Şehr-i Hal		Yekun		Santi m	Guru ş	Santi m	Guru ş	
Santi m	Guru ş	Santi m	Guru ş	Santi m	Guru ş	Santi m	Guru ş	Santi m	Guru ş	
										Sâl-ı Hâl
										Maaşât
			2000		2000				2000	Müdür Sadetlü Corci Efendinin Maaşı
			750		750		750		0	Katib Halid Efendi
			350		350				350	Kolcu Ahmet Ağa
			300		300				300	Kolcu Çerkes Ahmed Ağa
			300		300				300	Kolcu Osman Ağa
			150		150		150		0	Odacı Abdullah
			3750		3750		900		2950	Yekun